

Issue/Theme	Indigenous Peoples concerned	Locale and Temporal Elements	Relevant Duty-Bearer/s, (and the Response Given, if available per the transcript)	Remarks:
<ul style="list-style-type: none"> • IPRA is not implemented or recognized in ARMM; Office of the Southern Cultural Communities (OSCC) serves as focal office for ARMM, instead of the NCIP • There are 4 IFMAs that overlap in the ancestral lands, and other overlapping tenurial instruments • Encroachment of plantations • While IPRA is not recognized in ARMM, the non-Moro IPs still seek recognition of their IPS, IPO, and IPMRs from the NCIP; challenges remain on how IPMRs would be installed in the respective Sanggunian • 3 camps of the MILF and MNLF are in the ancestral domain • Peace process has impacts on indigenous identity, as stated in the IPRA; it is in the Peace Process where the concept of “freedom of choice” is formulated 	<p>Teduray</p> <p>Narrated by Alim Bandara, head claimant of Unified Ancestral Domain of the Teduray in the ARMM</p>	<p>Rempes, Upi, Maguindanao</p>	<p>OSCC</p> <p>DENR</p> <p>NCIP</p> <p>DILG</p>	<p>Ancestral domain in Maguindanao includes Upi, Sinsuat, Datu Unsay Hofe, Adulasanti</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ancestral domain is the battle ground between the government and CPP-NPA-NDF • Non-IPs claim ancestral lands, such as the 	<p>Tagakaulo</p> <p>Narrated by Datu Leo Ingay, President of Sarangani</p>	<p>Malungon, Sarangani Province</p>	<p>AFP</p> <p>CPP-NPA-NDF</p> <p>Bautista Clan</p>	<p>IPS known as Tagakaulo Matikala Justice and Governance</p> <p>Ancestral Domain:</p>

<p>“Bautista Clan” who claims IP lands in Davao Occidental, Sulu and Kalanguran; A prominent politician named “Tsiong Ben Clan” claims portion of IP lands in Tangis, Datu Salimama and Kalbangan all in Saranggani</p> <ul style="list-style-type: none"> • David Consunji claims portion of ancestral domain in Malala Poblacion, Saranggani Province; put a ranch, which upon expiration converted into IFMA; located in Malalang Cogon, Poblacion, Saranggani • LGU controls the IPMR, which does not represent the interest of the IPs • Development aggression in South Cotabato, Saranggani and Davao del Sur, such as the mining operations of SMI in Tampakan and Malolong, and in Maasin • National Grid Corporation of the Philippines (NGCP) has a project that involves negotiation for right of way over lands of the Tagakaulo and B'laan. This proceeded through collaboration of tribal leaders and LGU, but without FPIC of the community 	<p>Southern Davao Tagakaulo Ancestral Domain</p>		<p>Tsiong Ben Clan</p> <p>David Consunji</p> <p>LGU</p> <p>SMI</p> <p>National Grid Corporation of the Philippines (NGCP)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Saranggani comprises Municipalities of Malongon, and Alabel • Davao Occidental comprises Malala, Sta. Maria, and Malita; also includes Sulu and Kalanguran • Davao del Sur includes Sulop
<ul style="list-style-type: none"> • Integrated Forest Management Agreement involving dummies of local politicians; this is pending with the Office of the Ombudsman • Municipal Mayor of Carmen, Cotabato refuses to recognize municipal IPMR and to allow the IPMR to 	<p>Erumanen ne Menuvu</p> <p>Narrated by Datu Roldan Babelon</p>	<p>Malapag, Carmen, Cotabato Province</p>		<p>Carries IPS of Bukidnon</p>

<p>assume the position in the Sangguniang Bayan; affects the IPs' human right to decision-making</p> <ul style="list-style-type: none"> • 34 IPs (Manobos and Tala-ambing) killed in Don Carlos, Bukidnon; suspects are not yet identified • Lacks confidence with regional PNP, and requests intervention from national offices such as CHR and NBI • Right to travel is restricted, as the IPs in Don Carlos School, serving as evacuation site, are forbidden to return to their lands by the LGU 				
<ul style="list-style-type: none"> • Overlapping land survey under the jurisdiction of DAR and NCIP, particularly in Brgy. Bona Datu • Encroachment of Non-IPs to the ancestral domain • Non-IPs only transact with Datus, but not with the tribal elders of the Indigenous Political Structure concerned • 2 IP leaders killed on August 15, 2017, one by the name Randy Magtoto, due to land conflict with the Moros • Internal displacement of IPs due to armed conflict; upon returning, IPs would find out that other personalities are then occupying their lands • Unstable peace and order • Illegal logging 	<p>T'boli</p> <p>Narrated by Abenigo Boone</p>	<p>Kiamba, Sarangani Province</p>		<p>CADT covers several LGUs</p>
<ul style="list-style-type: none"> • No government guideline in the creation of Tribal Barangays • Continuing recruitment of the National Peoples Army 	<p>Lambangian</p> <p>Narrated by Alfredo Angit</p>	<p>South Upi, Maguindanao</p>	<p>NCIP DILG</p>	

<ul style="list-style-type: none"> • Encounter with Masa Masik that threatens the community 				
<ul style="list-style-type: none"> • Conditions to avail scholarship grants do not consider the current capabilities of the IPs • Discrimination of IPs in schools • School facilities are lacking • Migration outside ancestral domain to look for greener pasture and a more peaceful life • Recruitment, often against the will, of IPs to join armed groups • Lack health personnel/nurse in health centers that are also far from the locale of the IPs 	<p>Teduray Youth</p> <p>Narrated by Ruel Morfing</p>	<p>Datu Blah, Sinsuat, Maguindanao</p>	<p>DepEd AFP PNP MinDA NEDA NCIP DOH</p>	
<p>Issue/Theme</p>	<p>Indigenous Peoples concerned</p>	<p>Locale and Temporal Elements</p>	<p>Relevant Duty-Bearer/s, (and the Response Given, if available per the transcript)</p>	<p>Remarks:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Put factual background • Identify if issue falls under Policy, Project, or Practice • Put comments or questions for further clarification
<ul style="list-style-type: none"> • Tenurial instruments issued by DAR, DENR overlaps with title issued by NCIP, particularly for their 13,751 hectares ancestral domain • Former beneficiaries of Integrated Social Forestry program becomes beneficiaries under the National Greening Program (NGP) and permanently occupies ancestral domain; no FPIC process; example is the dispute between Mr. Rudy Marfil and Suni, 	<p>Erumanen ne Menuvu</p> <p>Narrated by Ronaldo Ambangan</p>	<p>Carmen, Cotabato Province</p> <p>Mantimo Area to Carmen is 93,000 hectares more or less, newly recognized by NCIP and awarded with CADT</p>		<p>Recommends that the appropriate government agency must notify the IPs when tenurial instruments such as ISF expire</p> <p>“Pinapasalamatan namin dahil mismong galing sa gobyerno ang nakikinig samin, hindi yung kami ang naghihikayat kundi mismong gobyerno na ang nakikinig samin. Yun yung hindi nangyayari samin”</p>

<p>who died already without being able to reclaim his land</p> <ul style="list-style-type: none"> • DAR continues to issue titles for lands within ancestral domain to become palm oil plantations (Bae Betina Case); it also issues title for lands that are ancestral burial grounds of the Erumenen Ne Manuvu • Socio-political issues transcend the territories of North Cotabato (MILF camp) and Bukidnon (NPA camp); armed groups occupy ancestral domain against the will of the community; e.g., MILF occupies Barangay Makabin, Carmen, Cotabato 				
<ul style="list-style-type: none"> • IPs are affected by armed conflict • Ancestral domain of Matigsalog overlaps with Ubo Manobo • ADSDPP was prepared without informing the community • Ancestral lands are bought by local politicians in Davao, (e.g. a certain Loreza who bought 17 hectares, but claimed over 100 hectares); senators also have lands there; a certain Dr. Garcia even fenced an area, beside a tribal hall; IP is the one who sold the land • Balikan ko sa Cotabato, sa Arakan may unified claim, ang problema doon sa 100,000 hectares, pumasok ang DAR para magsurvey, may 800 hectares ay para raw sa IP pero sa bisaya nakapangalan. • Sa Arakan, Matigsalog ancestral domain 	<p>Matigsalog</p> <p>Narrated by Bae Magdalena Suhag Herbilla, IP Woman Leader (Matigsalog Nakalamitanan)</p>	<p>Arakan, Cotabato Province</p>		<p>Present views of IP women</p> <p>The narration on armed conflict provides specific cases of conflict between soldiers/CAFGU, NPA, and IPs; please refer to the text of the transcript</p> <p>“ yung mga armadong grupo sana hindi sa IP communities, naapektuhan ang mga tao pag may encounter”</p>

<p>papuntang Cotabato site, sa Marilog, may 5 barangay ang napasok. Ang karamihan sa Bukidnon, tatlong probinsya ito. Ang Arakan may bagong claim na sinusurvey na ng NCIP, unified claim na 20,000, nagsimula narin silang gumawa ng IPS. Sa Bukidnon doon nagprocess sa Cotabato NCIP dahil hindi ko na alam baka hindi sila magkaintindihan sa Region XII.</p> <ul style="list-style-type: none"> • IP women are affected because they stay at home and take care of the young. Child trafficking is also an issue 				
<ul style="list-style-type: none"> • Large scale illegal logging is rampant in North Upi, where the Vice Mayor is involved; MENRO is controlled by the Vice Mayor; case was brought to PENRO, but said that the logging is activity has a permit; the permit pertains to permit to transport, not to cut • Interpretation of Executive Order No. 23 (Declaring a moratorium on the cutting and harvesting of timber in the natural and residual forests and creating the anti-illegal logging task force); whether or not political leaders are exempted from it 	<p>Teduray, Narrated by Alvin Singanon</p>	<p>Upi, Maguindanao</p>	<p>DENR Vice Mayor of North Upi MENRO PENRO</p>	<p>“Nalulungkot kami dahil ito ang laging sinasabi sa amin, na talagang hindi nila macontrol talaga. Reason nila kasi ay may permit. Nakikita namin ang mga kahoy, hindi lang ordinaryong kahoy, yung Naawan, Iyu trees at iba pa. Ang nakalagay sa permit na pinagawa ni Vice Mayor, coco lumber pero ang pinuputol nila ay hardwood. Masakit isipin dahil nasa watershed area sa loob ng ancestral domain claim namin. Malaki ang epekto sa Teduray area. Watershed ang pinuputulan ng kahoy.”</p>
<ul style="list-style-type: none"> • IFMA in Sultan Kudarat is renewed in 2016 without undergoing FPIC • Hanggang ngayon, hindi pa rin makatanim ng maayos ang tribo. Charged rin kami na kahit hindi kami 	<p>Dulangan Manobo Narrated by Datu Rubin Dalimbang, Vice President of Dulangan Manobo</p>	<p>Ninoy Aquino, Sultan Kudarat Province, Alamansi</p>	<p>CENRO/DENR Enames Company AFP PNP DILG</p>	<p>Case of Killing uof tribal leader nder CHR investigation c/o Mike Penaloza</p> <p>“Dagdag sa renewal nila, ginagamit sa FPIC ang kompany ng IFMA, maraming</p>

<p>bandido, NPA kami.</p> <ul style="list-style-type: none"> • mabilanggo ang katutubo kahit sabihin naming hindi kami rebelde, kahit nagkakaroon ng self-defense sa bahay dahil walang warrant; apektado ang buong Sultan Kudarat ng kumpanya. May claim ang Ninoy Aquino 26,700 hectares ngayon, nandun ang Enames Companies. Hindi makatanim, kahit magtanim ng kape, palay, saging, binubunot ang mga tanim. Kahit anong tanim. • issue ng IPMR ng NCIP. merong representative ng NCIP, isang recommendation lang ito, kung anong nakasaad sa national guidelines, kung IPS man o IPO, sana yun lang at wag baguhin. Ang iba kahit gusto ng katutubo, mapoliticize, ang tamang paraan hindi sinasali. Ang guidelines, municipal o regional o national, yun lang sana ang sundin. Yun ang isa pang recommendation. • scholarship, alam naming meron ang NCIP. Bakit nasa pangalan ng katutubong Dulangan, na ibang klaseng tribo naman ang iskolar. Kung iskolar, either bawat tribo, importante hindi sa pangalan ng iba. Binebenta ang pangalan ng aming tribo, kung Ilokano o Cebuano siya, bakit makakakuha ng scholarship? 	<p>Governance in Sultan Kudarat</p>			<p>biktima ito. Kung natatandaan niyo na umakyat ang Region XII kasama ang Regional Director, kasama si Mike na imbestigahan ang pinatay na tribal leader. Pang-aabuso ng tanim, logging, tanim na palay, kape, lahat, nagkaroon ng crisis ang Dulangan Manobo sa five municipalities ng Sultan Kudarat.”</p>
<ul style="list-style-type: none"> • maraming pumasok na organizer na hindi namin alam kung ano ang purpose. Nung first 	<p>Lambangian (Woman), Kitol, South Upi,</p>	<p>Kitol, South Upi, Maguindanao</p>	<p>PNP Brgy. Captain</p>	

<p>week of September, nagulat kami na pumasok ang 18 na police sa aming community. Tawag samin NPA na; sinamahan ng barangay kapitan ang mga pulis para pumasok sa community.</p> <ul style="list-style-type: none"> • no home-birth policy. Nahihirapan ang kababaihang Lambangian, dahil hindi namin kayang pumunta sa malayo dahil kami ay sa liblib, magmomotor pa kami at maghahanda ng 2,500 para sa manganganak. Dati sa bahay lang kami. Dati maghahanda lang kami ng manok na bibigay sa aming manghihilot. Hahanap pa kami ng 2,500 para sa pagpapanganak namin, kung pwede lang, bigyan nalang kami ng health center sa aming lugar para hindi doble ang gastos namin • MCCT; maraming IP ang hindi pumasok sa MCCT o 4Ps na sana para sa mga mahihirap ito na IPs. Ano ang proseso para pumasok kaming lahat para matugunan ang pagaaral ng aming mga anak para medyo marami na ang makapasok sa Grade 6 to 12 • Sa NCIP, nagpapasalamat ako, may programa ang NCIP, nakagraduate siya ng college ngayon. Ang problema naman, paano sa aming lugar para hindi na maghahanap ng guro. Kung wala kaming pera para ibigay sa gobyerno, paano 	<p>Maguindanao</p> <p>Narrated by Linda M. Midal</p>			
--	--	--	--	--

<p>magtuturo ang aming mga anak sa aming lugar?</p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Killing of husband Joseph Suenan, due to conflict with BLGU • On September 11, 2017, strapping of house of one resident in Sitio Refra • On September 12, 2017, shooting at Sitio Malambangan • Killing of chairman on September 15, 2016, due to conflict between barangay kagawad and treasurer on reimbursement • Killing of Silencio Arid, in 2014 • Killing of husbands results to women becoming solo parents and continuing struggle to obtain source of livelihood • Political patronage in the barangay, which is discriminatory to non-allies • Migration of women to seek greener pasture, to support the family, and the studies of their children • 4Ps/MCCT program, dapat para sa mahihirap. pag IP di naavail dahil may kumukuha ng pangalan at nagiging ghost, instead IP o mahihirap ang beneficiary, di naclaim ang pangalan, dun napunta sa kaalyado ng barangay official. Minsan ang babae beneficiary, ghost pa ang sa asawa at anak. Pagdating sa validation na dpat mapasok sa MCCT, ito ay nagiging double entry. Dapat maalis ang mga ghost para maavail ng mga IPs ang kanilang beneficiaries. 	<p>Teduray, Narrated by Norenan Suenan</p>	<p>Fintalian, Refra, Looy, South Upi, Maguindanao</p>	<p>LGU Officials</p>	<p>Present views of IP women</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Sa GAD naman po, ginawang organization at registered sa DOLE. Merong membership at monthly due, pag di nakaregister sa GAD, di kasama sa GAD fund. Pag may Women's Month Celebration, di nakakatanggap kahit regular ang monthly due, kung di alyado ng kapitan, di kasali. • Sa DAR-CARP po, for validation, Brgy. Byarong South Upi, pagdating ng validation, iba ang mga nakapangalan, di ang mga actual tiller at occupant na walang nakakakilala sa barangay. Ito po ay mga Moro sa Medina Property, Ersando Dulay at marami pang iba. 				
Issue/Theme	Indigenous Peoples concerned	Locale and Temporal Elements	Relevant Duty-Bearer/s, (and the Response Given, if available per the transcript)	Remarks: <ul style="list-style-type: none"> • Put factual background • Identify if issue falls under Policy, Project, or Practice • Put comments or questions for further clarification
<ul style="list-style-type: none"> • Management of Ancestral Domain does not consult the community; investors deal directly with management; prepared contracts would be presented to the community; may mga usapan na hindi magkasundo, halimbawa sa rights sa domain ng mga owner • scholarship program for 	<p>Mandaya Narrated by Bae Nena Lindaan</p>	<p>New Bataan, Compostela Valley</p>		<p>Has an awarded CADT</p> <p>What are the names of the AD Management?</p>

<p>IPs; pressure to maintain grades.</p> <ul style="list-style-type: none"> • IPs cannot comply with conditions imposed for the grant under the Pantawid (4Ps); IPs are in the mountains or remote areas; some cannot always attend school; non-compliance would result to deductions from the payout; payout of mothers who could not attend FDS (Family Development Session), would also be deducted 				
<ul style="list-style-type: none"> • Habang hinihintay maaward ang CADT, ito ang problema sa loob ng ancestral domain. Una yung land grabbing. Hindi pa naaward ang CADT. Forced ang pagkuha ng mga brother Moro natin ang area. • nakukuha rin ang lupa sa Lambangian at Teduray sa engagement sa farming. Nangungutang sila sa traders at hindi makabayad, nakukuha ang mga lupa. Kasama rin ang sapilitang pagkuha ng barangay officials para i-develop sa sarili nila sa dam o plantation ng rubber sa area. • walang kongkretong programa ang DA para sa pagsasaka ng mga IP para madevelop yung economic nila. Isa yun sa dahilan ng pagkawala ng lupa dahil sa makabagong uri ng pagsasaka, walang pinansyal, walang training. Hindi alam kung paano ang panibagong uri ng pagsasaka. • pagkakaroon ng mina ng tatlong municipality at 7 barangay, yung sa 	<p>Lambangian</p> <p>Narrated by Edgardo Calantungan, member of the IPS, Justice and Governance, concurrent Secretariat ng KilosKa, an IPO in Mindanao</p>	<p>Timanan, South Upi, Mindanao</p>		

<p>Upi at Rodriguez. Since 2015 ito, walang proper na FPIC saka wala rin pong permit sa DENR sa pagmina.</p> <p>Nagsampling na sila pero hindi nagcomply sa requirements. Yung sa B'laan, pareho yung proseso, nagsampling pero walang FPIC na nangyari sa mga leaders. Ang iba finoforce na pinapirma para pumayag, para masabing pumayag na minahin ang lupain nila.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dagdag doon yung ibang problema yung mga brother nating Moro, yung plantations, yung lupa nila. Nung pumasok may offer sa kanila na babayaran ang renta ng lupa nila at sila ang worker sa lupa pero nang ma-implement, hindi binigay ang lahat ng bayad sa lupa at hindi rin sila ang nagtrabaho sa lupa. • Address ko rin yung sa Libak at Talamansi, may report ang mga PO na katulad namin, may pending case na claim sa ancestral domain, may overlapping na boundaries sa claim ng Moro at ISF sa loob ng ancestral domain which is nasubmit na ang requirements sa DENR pero hindi pa napoproseso at naididistribute. <p>Problema sa Talamansi, hindi pa nadidistribute sa beneficiaries mula 2008 ang Notice of Coverage hindi parin nabibigay sa beneficiaries</p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Sa Ata tribe, naa ming CADT 87,664.67 hectares. Gi-aprubahan 	<p>Ata Tribe</p> <p>Narrated by</p>	<p>Davao City</p>		

<p>ni-adtong pinaagi sa En Banc Resolution No. 1572013. Dated February 6, 2013. Naa mi ADSDPP, adapted from Resolution No. 01489, Series of 2015 and dated January 6, 2015. Naa pud mi IPO, TALAD. Ang meaning, Tribal Association Leaders of Ancestral Domains.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Unya, naa mi ni adtong May 2, 2013, ang population sa Ata tribe, 30,962 as of 2017. Sa mga issues, ang aming AD sa Ata Tribe, gihimo na battle ground. Aside doon, dito sila nagconduct ng recruitment. Recruit sa pikas ug recruit sa pikas. Pag engkwentro sa duha ka grupo na armado, ang unang mamatay ay tribo, kay ang frontline ay tribo dito sa pikas. Sa pikas, ang maguna Ata gihapon kaya unang mamatay Ata. Ito ang isa sa mga issues. Recruitment yan at engkwentro. • Unya, naay abuses dili kaayo nagaapply sa aming customary laws. Ang mga sundalong member ng Armed Forces, naa mi kasabutan kaming mga tribal leaders ang gipirmahan. Na kung ang sundalo magkasala sa tribo, kaming tribo ang husay. Kung may kasalanan, magbabayad sila. Walay tayo mga abusesna nahitabo sa among lugar. <i>(Ngayon, may pang-aabuso ngunit hindi masyado ginagamit ang aming kinaugalian na batas. Kami na mga pinuno ng tribu ay nagkaroon ng kasunduan sa</i> 	<p>Datu Jose Amban</p>			
--	------------------------	--	--	--

pagitan ng sundalong myembro ng Armed Forces na kapag sila ay nagkasala sa tribu kami ang mamagitan. Kung mapatunayan na sila ay nagkasala, magbabayad sila. Wala pang nangyari ganun sa aming lugar.)

- Ikaduha, ang issues namin namo, pagbaligya sa yuta na kung may problema, primo ay pagbaligya para maresolbar ang problema, makapalit ug kabayo, para sa peace and order. May away ang asawa, sabihin ng datu, magbigay ng kabayo para may peace. Kung walang pambili ng kabayo, ibenta nalang ang lupa para mahusay ang problema. Unya, ang nagdugang sa problema, yung mga IPO sa gawas. Mga tao dito sa suog. Unya, magpapadala ng hindi namin kabalo. Unya, kung tanawon mong mga kuyugan sa community, dili na sila mapakita, naa sila sa suog pero kusog pa ang mga issue. Gigamit ang tribo. Gihapon ang tribo, gipanta sa bitbit na issues pati ang comments ng communities, sa aming IPS, naplastar na namo. *(Pangalawang isyu, ang pagbenta ng lupa kapag may problema. Benibenta ang lupa upang malutas ang problema. Bibili ng kabayo para sa kapayapaan at kaayusan. Kapag nag-aaway ang mag-asawa, sasabihin ng datu na magbigay ng kabayo para may kapayapaan. Kung walang pambili ng kabayo ibenta na*

lang lupa para malutas ang problema. Pagkatapos ang nakadagdag sa problema iyong mga grupo ng mga katutubo (IPO) sa labas. Mga tao dito sa loob magpapadala ng hindi namin alam, Kung titingnan ang mga grupong ito sa komunidad, hindi mo sila makikita, nasa sulok lang sila, nandiyan lang sila sa loob maraming isyu. Ginamit ang tribu sa bitbit nilang isyu at komentaryo sa komunidad tungkol sa amin na mga katutubo na naayos na.

- Ang mga negosyante, na nagaapply sa among AD particularly sand and gravel, yung DENR Certificate, dili na mo issue ang DENR kung walay Certificate of Pre-condition o share ang tribu. Sa MOA, nagiinvite ng representatives kaya walang masyadong problema. Buhusan ng ug daghang project ang aming ancestral domain na 87,000 hectares, 70% ang nakatiwangwang. In five years time, hayahay siguro ang tribu o kung may ahensya para makaeskwela. (*Ang mga negosyante na nais mag-apply sa aming Lupaing Ninuno lalo na sa sand and gravel, hindi na magmagbigay ng sertipiko ang DENR kung walang certificate of Pre-Condition o share ng tribu. Sa MOA, nagiimbita ng representante kaya wala masyadong*

<p><i>problema. Bigyan ng maraming proyekto ang aming Lupaing Ninuno na 87,000 hektarya, 70% ang nakatiwangwang. Sa loob ng limang taon sasagana na ang pamumuhay ng tribu at makapag-aral ang mga kabataan.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Unya, sa education, maayo ang sistema sa Davao. Maayo ang implementation. Kaming mga council of elders, sa DepEd, suportado natin ang program nila. Ang nakita problema ay paggamit sa tribo yung mga nagorganize sa gawas sa tribal council at elders sa issues, ang authentic tribal leader sa sulod sa community, walang nakakita sa kanilang hinimuan. <i>(Sa usaping edukasyon, mabuti ang Sistema sa Davao. Mabuti ang implementasyon. Suportado namin na mga Council of Elders ang programa ng DepEd. Ang nakita naming na problema sa paggamit sa tribo ay ang pag-oorganisa labas sa tribal council at elders sa isyu, ang authentic tribal leader sa loob ng komunidad, hindi nakikita ang kanilang ginagawa.</i> 				
<ul style="list-style-type: none"> • Ang ancestral domain fund, we have 18,000 hectares yet we are relying on convergence ng different NGA at LGU. Hindi siya priority na i-develop sa LGU. Wa yun nahitabo. Isa yun sa I hope mabigyan ng ancestral domain fund for the development, using ADSDPP as a 	<p>Mandaya</p> <p>Narrated by Eleutrio Manaytay Mandaya (Provincial Tribal Chieftain)</p>	<p>Province of Davao Oriental</p>		<p>CADT is registered in Mati, Davao Oriental, and awarded on August 28, 2017; covers eight barangays, with area of 18,000 hectares</p>

framework of the implementation for project and programs kasi everything is in place. Naay plano pero way kwarta sa implementasyon. Yan ang isang problema sa implementasyon. *(Ang ancestral domain fund, we have 18,000 hectares yet we are relying on convergence ng different NGA at LGU. Hindi siya karapatang maunang linangin ng LGU. Hindi nangyayari. Isa yun sa inaasahan kong mabigyan ng ancestral domain fund for the development, using ADSDPP as a framework of the implementation for project and programs because everything is in place. Mayroon plano pero walang pera para sa implementasyon. Yan ang isang problema sa implementasyon.*

- Pag way kwarta. Entry ng migrant settlers and other peoples continue, pati mga organizations na gustong pumasok, kumukuha o nagfofocus ng attention. Kay daghan na. Ma-destroy ang integrity sa ancestral domain. Ang influx ng migrants, usahay pag naay problema, baligya ko na and this is within the ancestral domain. Anyway, that is internal problem. Kailangan sana ng intervention kung hindi na namin kaya *(Kapag walang pera. Ang pagpasok ng mga migrant settlers and other peoples continue, pati mga organizations na gusting pumasok,*

kumukuha o nagpopokus ng atensyon dahil marami na sila, masisira ang integridad sa lupaing ninuno. Ang influx ng migrants, minsan kapag may problema, binebenta ko na at ito ay nasa loob ng lancestral domain. Ayway that is internal problem. Kailangan sana ng intervention kung hindi na naming kaya.

- Then yung protection ng ancestral domain. That is why kailangan gihatag (*ibigay*) pondo, we have 18,000 hectares. How could we protect an entire area kung ang kumpanya pumasok at dala ang kanilang sariling army just to put them in the area. Naay (*mayroong*) illegal logging, nay (*mayroong*) migrants, paano naman ang simpleng tribo lamang?
- Another, because of the IPMR sa munisipyo, nay (*mayroong*) ordinance. Ang implementation usahay (*minsan*), dissolved dahil sa relationship with mayor. Kung walay (*walang*) protection, walay (*walang*) meaning ang ancestral domain. Eventually, ancestral domain pero dili na IP ang nagpuyo e (*Eventually, ancestral domain pero hindi mga katutubo ang nanirahan*). So sana isa yan sa mabantayan. I hope the national government is looking into this with the other agencies of the government. If granted, pwedeng magdala, o mag-arm sa mga tao,

selected disciplined IP members na, assuming, protectors ng ancestral domain, if granted. Isa sa mga katanungan naman yan. Ang isa, ang political intervention, sa local government sa processing NCIP at IPMR at nawala ang spirit ng primacy ng customary laws.

Nawala e. I hope sana hindi sa gusto ng mga politiko. Siguro internal problem pero kailangan ng guidance ng NCIP at other government agencies. Ang NCIP ay departamento lang, ang ancestral domain sa Pilipinas ay dako kaayo, supposedly millions of hectares, attached lang ang NCIP sa Office of the President. Sana tanan na sector, may convergence with other agencies (*Ang NCIP ay kagawaran lang, ang lupaing ninuno sa Pilipinas ay Malaki talaga, supposedly millions of hectares, attached lang ang NCIP sa Office of the President. Sana lahat ng sector, may convergence with other agencies.*)

- Lastly, we are very fortunate, of the 18,000 hectares, 20% ay planted by Abaka with the help of DENR, through National Greening Program. NCIP is focused of the title. Ang DENR ginagawa ang climate change mitigation and economic sustainability for IPs in the area. Ito ang saving grace sa amin sa Davao Oriental.

<ul style="list-style-type: none"> • Iba ang teritoryo ng Mandaya, iba naman yung sa Mansaka sa Maragusan. Kailangan tingan ng NCIP. • Ang intervention ng non-state na armado, kinontrol nila ang management sa small scale mining. Ang malaking mining sa Mako, walang IP na nadevelop, laging underdeveloped kasi ang nadedevelop ay yung mga nagfinance at yung mga nagmimina at ang sa mga pulitiko. • Ang AD ay ginawang battlegournd ng government. Pinaduguan ang lupang ninuno, ano, nangalapas na sa katungod sa tribo, gabaan na kay ang yuta hinungdan sa kinabuhi. Dakong kalutasan ng state sa pagshimo, ng awayan sa teritoryo sa sulod sa ancestral domain. Kung doon na may IPRA, kung doon na may mining, syempre ang epekto ay explotation. <i>(Ang AD ay ginawang battleground ng gobyerno. Pinaduguan ang lupaing ninuno, ano, paglabag yan sa karapatan ng tribu, makarma yan kasi ang lupa dahilan sa buhay. Malaking paglabag ng estado ang paggawa ng ng awayan sa teritoryo sa loob ng Ancestral Domain. Kung doon na may IPRA, kung doon na may mining, syempre ang epekto ay exploitation.)</i> • Basta may mining, may exploitation sa kababaihan, yung mga bijokehan sayawan etc. Naa may mga program 	<p>Mansaka Bae Adelaida Mantucol, member of Lumad Mindanao Peoples Federation</p>	<p>Compostela Valley Province</p>		<p>Unified ancestral domain claim of Mansaka with Mandaya</p> <p>Ancestral domain of Mansaka is generally mining area, such as in Maragusan; Mining is operated by politicians</p> <p>Small-scale mining in Pantukan also operated by politicians</p>
---	---	-----------------------------------	--	---

na implementar sa mga agency pero dili kayo culture sensitive lalo sa IP women. *(Basta may mining, may exploitation sa kababaihan, yung mga bijokehan sayawan etc. May mga programa na naimplementar sa mga ahensya pero hindi talaga culture sensitive lalo na sa IP women).*

- Ang mga dating structure ng tribo na representative na kababaihan na leader, natabunan, kay na-mainsteam ang organizing sa barangay level sa project based approach, ang traditional na leadership style. Natabuanan na *(Ang mga dating structure ng tribu na representante ang kababaihan na pangulo, natabunan, kay namainstream ang organizing sa barangay level sa project based approach, ang traditional na leadership style, natabunan na.)*
- IPRA ay not fully implemented. Naa may balaod pero dili pa gani fully implemented. Panawagan sa aming ancestral domain, dapat i-priority sa government ang development at utilization. Ang ADSDPP sa papel lang. Ang domain na ilang libong hectares, walang tanong. Kung tig-5 hektarya bawat pamilya, dili na mi mangayo ug scholarship program, kami na ang magpaskolar, sa tinuod lang. Dapat suportahan ang plano sa ADSDPP.

<p>Ang programa ng gobyerno para sa Lumad, maraming provision sa Magna Carta na di swak sa kultura ng tribo. <i>(IPRA ay not fully implemented. May mga batas pero hindi pa nga fully implemented. Panawagan sa aming ancestral domain, dapat i-prioridad sa government ang development at utilization. Ang ADSDPP sa papel lang. Ang domain na ilang libong hectares, walang tanong. Kung tig-5 hektarya bawat pamilya, hindi na kami hihingi ng scholarship program, kami na ang magpaskolar, sa tutuo lang. Dapat suportahan ang plano sa ADSDPP. Ang programa ng gobyerno para sa Lumad, maraming provision sa Magna Carta na di swak sa kultura ng tribo.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ang Kalinaw (<i>kapayapaan</i>), ang recruitment sa non-state armado, pati mga kababaihan. Ang pagrecruit sa babae at youth pati ang exploitation 				
<ul style="list-style-type: none"> • IPMR nagkaproblema. Namatayan kami ng Datu na Dibabawon, di parin naresolba hanggang ngayon. • Ang IPMR, ang aming tribo, nakita namin sa IPRA, ang leader sa mga tribo, nakita namin na konti lang ang natuloy, nakuha ang isa, parang bunga kami sa iyahang na mahimo ang IPMR sa Panabo. Ang syudad sa Panabo, konti ang naglilingkod ngayon. May decision 	<p>Bagobo</p> <p>Narrated by Bae Merlinda B. Aranar, member of Panabo City Tribal Council</p>	<p>Panabo City, Davao del Norte</p>		<p>Without ancestral domain</p> <p>With IPO in 14 barangays</p> <p>What is the name of the Dibabawon Datu killed?</p>

making na atin talaga. Ang tanong, pwede bang makasama ang pulitko sa decision making? (*Ang concern po naming, bisaya na lang para klaro talaga. May mag-interpret naman. Ang IPMR, ang gaming tribu, nakita namin sa IPRA, ang lider sa mga tribu, nakita naming na kunti lang natuloy, nakuha ang isa, parang bunga lang kami sa kanyang pagiging IPMR sa Panabo. Ang siyudad sa Panabo, kunti ang nakaupo sa ngayon. May desisyon making na atin talaga. Ang tanong, pwede bang makasama ang politico sa decision making?*)

- Pwede bang makasama sa konseho, yung mga politiko, dahil kung di ka alyado, di ka mapagbibigyan. Kung walang maglilingkod paano na ang mga tribo? Gawin ang decision making base sa IPRA law. Ang ikaduhang budget, adunay nga 36 na chieftain, ano ba, pwede bang makasama sa budget ng barangay kahit 1%? Walang basehan ang 1% para sa mga tribo. Meron nang mga dokumento.
- Ikatlo ang GAD, agan na kanunay sa GAD budget. Meron kaming pangangailagan, dapat bigyan rin kami ng budget, wag na raw dahil kasama na kami sa barangay. Empowered naman, kung may budget sana sa kababaihan dahil may pangangailangan rin.
- Ang proyekto ng

<p>gobyerno sa infrastructure, maraming katutubo ang nahihirapan sa daanan. Dapat mabigyang tugon ang daanan, may mga eskwela sa baba pero di makapasok dahil sa daanan. Mahirap talaga at di talaga maganda ang daanan.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yung sa Peace and Order, sa Panabo, di naman problema pero merong discrimination, may ordinance ng Anti-Discrimination Law para sa mga katutubo 				
<p>Issue/Theme</p>	<p>Indigenous Peoples concerned</p>	<p>Locale and Temporal Elements</p>	<p>Relevant Duty-Bearer/s, (and the Response Given, if available per the transcript)</p>	<p>Remarks:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Put factual background • Identify if issue falls under Policy, Project, or Practice • Put comments or questions for further clarification
<ul style="list-style-type: none"> • Ang Jose Abad Santos, bago lang din nakahuman ug survey sa among ancestral domain under NCIP. Ang situation ngayon, ang pagsurvey, ang number of hectares sa Jose Abad Santos ay 72,000. Di pa nasegregate ang alienable at disposable. By next month sana sa ancestral domain namo, maseparate na itong mga disposable para sa final report ng count ng yuta sa among ancestral domain at i-name na Manobo-BI' aan ancestral domain. • Sa pagkakaran, pagkapadyon ang among bolohaton (gawain), ug 	<p>Manobo/B'laan Datu Gregorio Day II, municipal tribal chieftain of Jose Abad Santos and concurrent Provincial Tribal Chieftain, Province of Davao Occidental</p>	<p>Province of Davao Occidental</p>		<p>With written statement</p> <p>Ancestral domain consists of 26 barangays, with 2 major tribes – Manobo and B'laan (85%)</p>

pinakaproblema didto sa aming ancestral domain, somebody texted me, hindi naman nagpakilala kung sino sila.

- Pero ang unod sa ilang text, ug mga tubod-tubod sa akua, mangayao sila ug area sa among ancestral domain. In other words, kining mga tawhana klaro na kayo sila nagpuyo sa bukid, diba? Mga taga-bukid ni na maoy usahay maka-distorbo samong mga pagpuyo lalo na sa mga IP. Ang ako lang gisulti sa ilaha nga dili man ko makahatag ana sa inyo. When in fact I already informed the regional director, andito naman siya ngayon, sometimes, sa ating likod, si Director Aguio, itong tao na sigi ug patugon sa ako na mangayo ug portion sa ancestral domain, tungod nga gisakyan nila ang kanang sa IPRA law na gitawag sa FPIC, na dili dali dali makaoperation ang mga sundalo ug dili dali dali maka-konsulta kung walay pagtugot. Mao nay term sa ilang gusto na mahitabo. So, in other words, ang among problema karon didto, as what I've said, is the presence of the NPA, naa man gyud to sila sa amua. Bisag asa mo mangutana, sa mga sundalo through intelligence, bisag sa amua didto sa mga IP, naa silo didto sa mga part sa kabukiran, between sa Mangale province at Jose Abad Santos, naa sila didto gatabo-tabo. *(Pero ang laman ng kanilang text*

at pabor sa akin, hihingi sila ng area sa aming ancestral domain. In other words, ang mga taong ito ay naninirahan sa bundok, di ba? Mga taga bundok ito na laging nanggugulo sa aming pamumuhay lalo na sa mga katutubo. Ang sinabi ko lang sa kanila na hindi man ako makapagbigay sa niyan sa inyo. When in fact I already informed the regional director, andito naman siya ngayon, sometimes, sa ating likuran si Director Aguiro, itong tao na laging nagpasabi sa akin na maghingi ng portion sa ancestral domain, dahil simantala nila tinatawag sa IPRA law na FPI, na hindi madaling makapag-operate ang mga sundalo at hindi madaling makakonsulta kung walang permiso. Yan ang termino sa kanilang gusting mangyari. So in other words, an gaming problema ngayon doon, as what I've said, is the presence of the NPA, nandoon talaga sila sa amin. Kahit saan kayo magtanong sa mga sundalo through their intelligence, kahit sa amin doon sa mga IP, nandoon sila ilang bahagi ng bundok, between sa Mangale province at Jose Abad Santos, nandoon sila nagkikita-kita.

- Ug ikaduha, yung pinaka-main problema sa Jose Abad Santos, kining among kalsada. Hangtod karon, ambot, aduna man gud koy amigo unya, sa DPWH,

aha na ba kaha ang budget sa kalsada na kani? Matod niya, sir ang tinood wala na nang budget aba. Didto na sa Davao, hangtod karon ang among kalsada wala gyuy kahumanan. Ug ilabina sab sa among mga tulay, wala gyuy kahumanan. Naa may mahuman, pero kasagara wala gyuy mahuman. Ug usahay pod, naa problema sa mga IP, kini bitawng pagsulod, kining pagsurvey sa mga dam. Kanang lugar, musulod sila na bisan kabalo na sila na ancestral domain, sigi pagsurvey survey. Wag na unta sila sigi sulod sulod.

(At ang pangalawa, yung pinaka-main problem sa Jose Abad Santos ay ang daan. Hanggang ngayon, ewan, meron man akong kaibigan sa DPWH, saan na ba kaya ang budget para sa aming daan?Sabi niya, sir, ang totoo wala ng budget,aba. Doon yan sa Davao, hanggang ngayon an gaming daan walang pagtatapos. Lalo na din sa aming mga tulay, wala talagang pagtatapos. Meron man matapos, pero lagging walang pagtatapos. At minsan sin may problema ang mga katutubo, itong pagpasok at pagsurvey sa mga dam. Iyong lugar, papasok sila kahit alam nila na ancestral domain, laging nagsurvey. Huwag na sana sila papasok-pasok.)

- So salamat kayo sir, mao ra ni ang akong

<p>hangyo na magapabilin ang communication between kita, sana tama na yung pagsurvey survey kasi ancestral domain na itong sa Jose Abad Santos. <i>(So salamat talaga sir, ito lang ang aking hiling na manatili ang communication between sa atin, sana tama na yung pagsurvey-survey kasi ancestral domain na itong Jose Abad Santos.)</i></p>				
<ul style="list-style-type: none"> • ADSDPP not fully implemented, (e.g. women's plan to initiate livelihood projects appropriate to culture and tradition • need to integrate genuine IP curriculum in the mainstream education. • Need for NCIP to conduct capacity building on IPRA • For CHR to conduct para-legal training for women 	<p>Ata-Manobo Narrated by Bae Marcelina Lindo</p>	<p>Lacks data from transcript</p>	<p>NCIP DepEd</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Ang Balut Island, Saranggani, isa ka munisipyo. Duol sa Indonesia, kung mag-abroad duol sa gyud kaayo. <i>(Ang Balut Island, Saranggani, is aka munisipyo na malapit sa Indonesia, kapag mag-abroad napakalapit lang talaga).</i> Ang major tribe na gapuyo B'laan, sunod, Bisaya ug Indonesian. Ang aming set-up didto, tulo ka tribo, adunay representative, kung nay bangi bangi, nay maglingkod sa mga problema, kami tanan pinaagi sa tribal law, so dili lisud sa amo ang mga problema kay nay pinaagi ang IP. <i>(Ang</i> 	<p>B'laan Narrated by Datu Abednigo C. Tiawin</p>	<p>Balut Island, Saranggani, Davao Occidental</p>		

major tribe na nanirahan ay grupo ng B'laan sunod and Bisaya at Indonesian. An gaming set-up ditto, tatlong tribu, mayroong representante, kung meron hindi pagkakasundo, meron uupo sa mga problema, kami lahat sa pamamagitan ng tribal law, so hindi mahirap sa amin ang problema dahil may paraan ang IP.) Then ako bilang tribal chieftain at the same time, IPMR, ako ang person didto ang chairman ug ako ang ilang adviser. *(Then. Ako bilang tribal chieftain at the same time IPMR, ako ang tao doon at chairman at ako ang kanilang adviser.)* So, pag musulod ang tanan nga mga trabaho ug transaksyon, ug unsa, muagi gyud na sa FPIC. Ang Sarangani province meron nang ADSDPP. *(So, pagpapasok ang lahat na trabaho at transaksyon, at kung ano pa, dadaan talaga sa FPIC. Ang Sarangani province meron nang ADSDPP.)* Then ongoing pa ang survey sa ancestral domain. Ang kahintang didto, sa tanan programa sa gobyerno, updated ang IP kay pangusgan namo na kinahanglan ang tanan IPMR muuban sa gobyerno. So dili kayo mi behind sa tanan information, sa tanan programa sa gobyerno, naa mi tanan, sa peace and order participate mi tanan, sa mga development, ang beneficiaries sa

education mga scholar, naa gihapon. *(Then ongoing pa ang survey sa ancestral domain. Ang kalagayan doon, sa lahat na programa ng gobyerno, updated ang IP kasi ipinaglaban naming na kailangan ang lahat na IPMR sasama sa gobyerno. So hindi talaga kami behind sa lahat ng information, sa lahat na programa ng gobyerno, nandiyan kami lahat, sa peace and order lumahok talaga kaming lahat, sa mga development, ang beneficiaries sa education mga scholar meron din.)* Dili mahimo mi bias kay mao na ang mahimong kalaban sa among mayor, kay nay mga kinaiya sa mga tao maniguro sa iyahang kinabuhi.*(Hindi kami pwede maging bias kasi yan maging kalaban ng aming alkalde, kasi may mga kaugalian ng mga tao na sisiguraduhin ang kanyang buhay).* Ah, ang among mga kayutaan didto, nay gamay nga mga problema na in connection sa pagrespeto sa kanang kalihukan sa NCIP, in connection sa gitawag na paghusay bitaw, kay adunay mga tribo didto na usahay na adunay mga tawagan sa opisina, wala na mutungha.*(Ah, an gaming mga lupa doon, meron kunting problema na may koneksyon sa sinasabing pagrespeto sa mga Gawain ng NCIP na may koneksyon sa*

sinasabing pagresolba, sapagkat may mga tribu doon na minsan may tinatawagan sa opisina ngunit walang magpapakita.) Murag wala na murespeto sa tribu. *(Parang wala ng respite sa tribu).* Ug usahay, kanang sa pulis, pag-abot sa pulis ibalik sa amo. *(Minsan, yong sa pulis, pagdating sa pulis ibabalik sa amin).* Ikaduha, naa may mga problema sa kayutaan didto na pagpalit saunang mga panahon na wala musubay sadapat na proseso. *(Pangalawa, may mga problema sa lupain doon na ibinenta noong unang panahon na hindi dumaan sa tamang proseso).* Ug gani ang nasa kasabutan legal, ug nanotaryuhan, 140 hectares. *(At siya pala, ang nasa kontrata legal at nanotaryohan, 140 hektarya.)* Hangtud karon, ang mga bukid wala pay pagtagad kay ang mga tao nga nagpalit ana wala puy kwarta. *(Hanggang ngayon, ang mga bukirin hindi pa nabigyan ng pansin kasi ang mga tao na bumili wala pang pera).* Mao na ang tulo ka mga problema na wala pa matagaan ug pagtagad. *(Yan ang tatlong problema na hindi pa nabigyan ng pansin)* Unya, ang mga tao nagapalit ana dili pud sila, ang mga kompanya naa karon sa Davao naa sila mga farm. *(Pagkatapos, ang mga tao na bumili niyan hindi rin sila ang mga kompanya*

nandoon ngayon sa Davao meron silang farm.) Naay kasagara na ibutang nila sa isla, kumplikado kay adunay mga landmark, nga ginbutangan sa lubong sa among kamagulangon, kanang uban naa pay mga papeles nga kuan kuan.(Meron minsan na ilagay nila sa isla, komplikado kasi may mga landmark na nilagyan ng libing sa aming magulang, ang iba may mga papeles na gawa-gawa lang.) Kana pamatuod kuno na ilaha.(Yan ay pagpapatunay na kanila). Ma relocate n asana, ibutang sa 24 hektarya, so nagakinahanglan unta kay mao na ang mong mga problema.(Mailipat n a sana, ilagay sa 24 hektarya, so kailangan sana kasi yan an gaming problema). Dayon nay mga tenants na sayun sayun ra pahawaon, wala tagai ug pagtagad.(Dagdag pa, may nangungupahan na basta na lang paalisin, hindi binigyan ng pansin.) Pila na katuig na sila nag-abri, sila nagpuyo, unya inig kaugma, pag-abot sa panahon, pahawaon, walay hustisya walay inventory etcetera kun unsay dapat ihatag sa ilaha.(Ilang taon na sila nagbukas, sila naninirahan, kinaumagahan pagdating sa panahon paalisin, walang hustisya, walang inventory, etcetera kung anong dapat ibigay sa kanila). So

<p>ingunana ang pag-segregate sa among mga unsa didto, labi na sa programa sap ang ancestral domain claim.<i>(So ganyan ang magsegrate sa aming mga meron doon, lalo na sa programa sa ancestral domain).</i></p> <p>Mao ra na, magtabok tabok raman mi, pero lisod usahay kung dili linaw kay ang kalaban namo kay balod. So ingunana ang kahimtang namo didto. Aw, adunay puy mga Indonesian na sigig adto sa amo. Daghang salamat! <i>(Iyan lang po, patawid-tawid lang kami, pero mahirap minsan kung hindi malinaw dahil ang kalaban namin ay alon. So ganyan ang kalagayan namin doon. Ay, meron din mga Indonesian na lagging pumupunta sa amin. Maraming salamat!)</i></p>				
<ul style="list-style-type: none"> Maayong hapon sa tanan. Ako si Edith Mansayangan, Deputy Sec Gen ng Confederation at chairperson sa Mindanao wide ipwomen org, ako ipadayag isip secretary general sa confederation, in terms sa accessibility sa philhealth, kasagara namo nga mahimamat nga problema sa among mga kauban nga kanang magkasakit. <i>(Magandang hapon sa lahat. Ako si Edith Mansayangan, Deputy Secretary General ng Confederation at Chairperson sa Mindanao wide IP Women Org, ipapahayag ko bilang</i> 	<p>Mansaka Tribe</p> <p>by</p> <p>Bae Edith Mansayangan</p> <p>Deputy Secretary General ng Confederation at Chairperson sa Mindanao wide IP Women Org</p>			

Secretary General sa Confederation, in terms sa accessibility sa philhealth, lagi namin nakita nap roblema sa aming kasamahan ang sinasabing

magkakasakit.) Labaw na sa among mga lumad na

- nagtiayon mi sa panahon na kailangan na gyud maospital, pag-abot sa ospital wala silay philhealth. (*Lalo na sa amin na mga katutubo na nagsakripisyo sa panahon na kailangan na talaga madala sa hospital, pagdating sa hospital wala silang philhealth.*)Ug kun karon pangutanon ngano wala silay philhealth kay wala daw kami mahatag na supporting documents mao dili mi makakuha ug philhealth, maging qualified member sa philhealth.*(At ngayon kung tatanongin, bakit wala silang philhealth kasi hindi raw kami nagbigay ng supporting documents kaya yan hindi kami makakuha ng philhealth, kahit qualified sa philhealth).* So meaning, wala silay mga birth certificate, kana. Mao ni is aka babag. Kun inana, makipag-coordinate nalang mi, sa ospital nalang mi para matagaan sila ug pagtagad ug matagaan sa libre nga tambal. (*So meaning, wala silang birth certificate, yan. Kaya ito 'y isang hadlang. Kung ganyan, makipag-coordinate nalang kami sa ospital nalang kami para mabigyan kami ng pansin at mabigyan ng*

libreng gamut.)

- Sunod kay ang paghisgot kung pila ang among population. Dugay na kayo ni nga issue. *(Susunod, ay ang pagtalakay sa usaping ilan an gaming population. Matagal na ito na isyu.)* Sigi raman ug estimate estimate, lahi lahi ang ihap sa mga Lumad, depende sa data. *(Lagi lang tantiya tantiya, iba't iba ang kwenta sa mga Lumad, depende sa datos).* Dugay na namo na gipasibaw sa gobyerno, naa untay klaro ng census sa mga IP. *(Matagal na naming idinulog sa gobyerno na sana may malinaw na census sa mga IP.)* Unya nakadungog mi nga niay PIPES ginapasigayon ang NCIP, unya, ang amo lang hangyo anang PIPES na unta sa implementation, kadtong mga IPOs na dugay na pod nagbarog makabahin dinha para mapahapsay sa implementation. *(Ngayon, nakarinig kami na merong PIPES na ginagawa ang NCIP, tapos, ang ami lang pakiusap sa PIPES na yan na sana sa implementasyon, yung mga IPO na matagal ng nanindigan magiging bahagi niyan para maayos ang implementasyon.)*
- Bahin sa kahisgutanang kalisod, nga diin hinungdan sa kagutom, edukasyon in terms of formal education. Gamay ra Lumad ang naka-eskwela tungod sa kalisod. *(Tungkol sa usaping kahirapan na nagiging sanhi ng*

gutom, edukasyon in terms of formal education. Kakaunti lang ang katutubo na nakapag-aral dahil sa kahirapan.) Labina ang katong nia sa kabukiran ang puluy-anan. Ang hinungdan nganong dili pod makaeskwela kay kulang sa kita. Ang hinungdan na kulang sa kita sa farming tools og post-harvest facilities. Wala silay inana. *(Lalo na sa mga naninirahan sa bundok. Ang dahilan bakit hindi makapg-aral dahil sa kulang ang kita. Kulang ang kita dahil sa farming tools at post harvest facilities. Wala silang ganun.)* Now, tungod niana, ang pahimuslan (niloloko) sila sa mga traders. Pananglitan, bago sila mag land prep, nakapangutang na sila sa mga traders. Ang presyo sa traders lagpas pa siguro sa liog. Pag-abot sa katapusan, sa harvest na, makaagi gyud og ma-short ug mag-failure. Kani ang risgo sa mga Lumad, labaw na kung pista. *(Ngayon, dahil dito, pinagsamantalahan (niloloko) sila ng mga traders. Ang presyo sa traders lagpas pa siguro sa leeg. Pagdating sa huli, sa harvest na, makaranas talaga ng kakulangan at bagsak. Ito ang problema sa mga katutubo, lalo na kung pyista.)*

- Sa hisgutanang peace and order, matod pa sa atong mga kaubanan kaganiha nga anaa ang state, ang nagadala sa ideolohiya, murag naa silay lumbaanay kung kinsay makauna og bira

sa IP. Kay matod pa kuno, ang IP dali ra kayo maengganyo. *(Sa usaping kapayapaan at kaayosan; sinabi pa kanina sa ating kasamahan na nandiyan and estado, ang nagdadala sa ideolohiya, parang meron silang paligsahan kung sino ang mauunang hihila sa IP. Sapagkat, sinabi pa, ang IP madaling akitin.)* Mao ni siya ang pinakapait gyud na kahimtang, murag kadtong niaging simana nakapangutana mi nga “unsa man ang inyong gihimo nga ang mga Lumad, tua na pod sa Manila?” *(Ito ang pinakasakit na kalagayan talaga, parang noong nakalipas na lingo nakapagtanong kami “ano ang inyong ginawa na kung saan ang mga katutubo nandoon na naman sa Manila?”)* Ug kami ngano mana sila among pugngan nan aa may mangimbata sa ilaha. So kung amo pud silang pugngan, kami pay mabutang sa alanganin. *(At kami bakit namig sila pipigilan na may nag-iimbata man sa kanila. At kung pipigilan man naming sila, kami ang mailagay sa alanganin.)* Ang pait lang pod niana, kung kami mohatag isip Lumad, pananglitan sa Laguindingan, adtong niaging simana adunay napatay. *(Ang pait lang ng ganu, kung kami magbigay bilang katutubo, halimbawa sa Laguindingan, noong nakalipas na lingo merong pinatay.)*

Tungod kay gibombahan sa NPA ang military, 37 km away from Sitio Esperanza na adunay 57-year old na napatay. *(Dahil binombahan sa NPA ang military, 37 km away from Sitio Esperanza na merong 57 years old na namatay.)* Adtong May, adunay duha kabuok na IP, Mansaka Mandaya siya na gipatay tungod kay muabot daw sila sa pikas. Pirting louya gyud. *(Noong Mayo, meron dalawang IP na pinatay, Mansaka Mandaya sial na pinatay dahil nakakarating daw sa kabila, Kawawa talaga.)* Now, kung sa pakiglambigit man gyud sa kanang isturyang kalinaw, dili gyud lalim, dili gyud lalim, muingon ka muadto ka sa diskurso, murag naa naman silay gihimo na kuan, although gi-accept, ang peace panel. *(Now, kung sa pagkonekta talaga tungkol sa usaping kapayapaan, hindi talaga madali, hindi talaga madali, sabihin mo pupunta ka sa pag-uusap, parang meron man silang ginawang kung ano, although gi-accept ang peace panel).* Ang amoa lang gyud unta, hinaot mas lalom pa ang intervention labaw na sa mga tawo nga biktima sa maong inhustisya. *(Ang sa amin lang talaga, sana umaasa na mas malalim pa ang intervention lalo na sa mga tao na biktima ng inhustisya.)* Kay kung

<p>muistorya na ug kalinaw, kinahanglan gyud hustisya sa biktima sa karahasan. So katong mga, nay from region 12 nakadungog mi na daghan daw kayo pulis na nanghatag og COC, Certificate of Confirmation, nga murag sa NCIP, I don't know. <i>(Kapag mag-uusap na ng kapayapaan kailangan talaga ang hustisya sa mga biktima ng karahasan. So, yung mga taga Region 12 narinig naming na marami daw mga pulis na nagbigay ng COC, Certificate of Confirmation, na parang sa NCIP. I don't know.)</i> Actually, i-validate unta namo pero ang nag-inform sa amo nag-back out. Nganong daghan man mga pulis na nanghatag ana sa region 12? Ingo nanadaw na murag height waiver? May certain height level na kailangan iclear mao nag-avail sa COC. <i>(Actually, beripikahin sana naming pero ang nagbigay-alam sa amin ay nagback-out na. Bakit maraming mga pulis ang nagbigay ng ganyan sa Region 12? Ganyan daw yan parang height waiver? May certain height level na kailangan klarohin kaya nag-avail sa COC.)</i></p>				
<ul style="list-style-type: none"> Bale, tulo ka lungsod ang akong gidala, from Talaingod, Santo Tomas, and Kapitalong. 117,000 hectares, CADT No. 0408071, nahuman na ni siya ug ADSDPP. Nahuman na 	<p>Ata-Manobo-Dibabawon</p> <p>Narrated by Datu Arturo Davao, municipal tribal chieftain and</p>	<p>Kapalong, Davao del Norte</p>		

<p>ug organize para sa IPS. <i>(Bale, tatlong bayan ang aking dinala, galling sa Talaingod, Santo Tomas, at Kapalong. 117,000 hektarya, CADT No. 0408071 natapos na nito ang ADSDPP. Natapos na ang pag-organisa para sa IPs.)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ang akong problema didto, common na man ni siya, battleground. Diha gagyera katong mga NPA ug mga sundalo. Unya, naa miy giorganize nga Bagani nga mao niy nakapeaceful sa among lugar, mao ni ang gabantay sa among ancestral domain. <i>(Ang aking problema, common na man ito, battleground. Merong giyera sa mga NPA at sundalo. Tapos, meron kaming inorganisa na mga Bagani na sila ang ang nakatulong para sa kapayapaan sa aming lugar, ito sila ag nagbantay sa aming ancestral domain).</i> Karon, ang dili kalikayan, naa gyapuy musulod na mga investor ug kaning sa DENR, naa may DENR nisulod na mga projects pero ang ginapili lang nila ang ilahang contact. <i>(Ngayon, ang hindi maiwasan, meron pa ring pumasok na mga investor at itong DENR, meron man pumasok na DENR projects pero ag pinili lang nila ang kanilang kontak.)</i> Dapat man adto, ang makigbisog maoy mudamala diha sa project pero ang problema, nay mga IP unit sa sulod ug member sa organization 	IPMR			
---	------	--	--	--

na bisaya ang chairman sila na ang magdumala. Mao ni sila kuno ang mga lumad na magdumala sa ancestral domain. Nabungkag ang mga lider kay nay mga dili ug mga sincere sa pagbantay sa ancestral domain. *(Dapat man yun, ang makiglaba siya ang mamahala sa mga Proyecto pero ang problema, merong mga IP unit sa loob at myembro sa organisasyon ng mga Bisaya ang chairman sila na ang mamahala. Ito daw sila ang mga katutubo na mamahala sa ancestral domain. Nagkahiwalay ang mga lider kay merong hindi sinsero sa pagbantay sa ancestral domain.)*

- Unya, ikaduha, naa pay nahitabo sa amo na IP conflict na nasa Haran ug uban pang mga lugar, nay mga IP didto. Ginadala nila sa Manila, mag-demonstrate sa Davao. *(Tapos, ang pangalawa, may nangyari sa amin na IP conflict na nasa Haran at iba pang mga lugar, may mga IP doon. Dinala nila sa Manila, magdemonstrate sa davao.)* Diha diha pinaagi sa mga nakigbasog na tribal leader, kami ra pod nakighusay sa mga lumad sa Haran kay ngatong sauna nay gihusay sa mga municipal officials ug governor wala gyud nahusay. *(At diyan agad sa pamamagitan ng mga lumalaban na tribal leader; kami lang din ang nagreresolba sa sa mga katutubo sa*

Haran, kasi noong una may iaayos ang mga municipal officials at governor hindi talaga aayos.)

- Unya adtong kami na, mga lider nga nay parehong kultura, nahusay ra ug nibalik ra pod sila. So, nagsulti gani ang mga government official na mas mayo kung sila manghusay kay dali sa mahusay. *(Tapos, oong kami na, mga lider na may parehong kultura, naresolba at naibalik na rin sila. So, nagsalita nga ang mga government official a mas mabuti kung sila ag mag-ayos kay madali lang maayos.)* So, ang kani amuang lugar karon, tungod kay peaceful naman, nahitabo nga arena sa lugar. Mao ni nahitabo karon na daghan na project na muabot. *(So, itong aming lugar ngayon, dahil mapayapa naman, nangyari na arena sa lugar. Ito ang nangyari ngayon, maraming proyekto na papasok.)* Syempre, naa nay housing namo, 600 household sa Talaingod and Kapalong. Daghan na ang school building, naa nay rehabilitation sa kalsada, boundary sa Gupitan ug Agusan, Davao, Bukidnon. Syempre tungod kay naa na koy napasa nga ordinance sa council na anti-discrimination, mga bisaya diha sa amuha hadlok na maka-discriminate sa mga IP kay amo mang multahan. *(Syempre, meron ng pabahay namin, 600 household sa Talaingod at*

Kapalong. Marami na ang school building, meron na rehabilitation sa daan, boundary sa Gupitan at Agusan, Davao, Bukidon. Syempre, dahil merong naipasa na ordinansa sa council na anti-discrimination, mga Bisaya doon sa amin takot na magdiscriminate sa mga IP kasi pagmumultahin naming sila.) Unya gapadayon ang paghuman sa kalsada, daghan na gatos na pod nga scholar sa high school ug college, unya bag-o ra naghire sa mga IP teachers nga 30 kabuok.*(Pagkatapos, nagpatuloy ang pagtapos sa daan, maraming ng mga escolar si high school and college, tapos, bago lang naghire sa mga IP teachers mga 30 sila lahat.)*

Manghatag pod ta ug certification sa mga PNP ug military, unya syempre dako ang katabang sa DSWD sa amo. Naay 4Ps, MCCT for IPs, cash-for-work.*(Nagbibigay din tayo ng certification sa mga PNP at military, tapos, malakig tulong ang DSWD sa amin. Merong 4Ps, MCCT for IPs, cash for work).*

Ang problema lang, nay mahitabo unta nay ihatag ang DSWD na cash for work pero lahi ang nagdumala kaning PASAKA. Pinaagi sa pagpanabo, petition, nabalik sa LGU ang kwarta, wala napadagan sa among katilingban.*(Ang problema lang, may nagyari meron sanag*

<p><i>ibigay ag DSWD a cash for work pero iba ang namahala itog PASAKA. Sa pamamagitan ng pangingialam, petition, naibilik sa LGU ang pera, hindi naimplementar sa aming komunidad.)</i></p> <p>Unya sa cash-for-work, dako kayo ang pasalamat sa mga tao didto sa natabang, unya naa silay farm didto nkaincome pud ilang mga farm, panamnam ug mais. Igpamalit na pod nila ug livelihood. Unya, pinaagi sa DSWD, nay gipamutang sa amo.<i>(Tapos, sa cash for work, malaki ang pasasalamat sa mga tao doon sa mga natulongan, tapos meron silang farm doon, kumikita rin ang kanilang farm, tinataniman ng mais. Pinamili din nila ng livelihood. Tapos, sa pamamagitan sa DSWD meron inilaan sa amin.)</i> Daghang proyekto ang napatigayon sa amoa, particular sa Davao del Norte. Kato ra siguro, daghan salamat.<i>(Maraming proyekto ang inilaan sa amin, particular na sa Davao del Norte. Iyon lang po. Maraming salamat!).</i></p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Sauna, wala pay gikuptan na political boundaries, isa ra mi ani. Ang among mga tigulang sa Sarangani, mubaklay ra pero makaabot ra gihapon sa kaligon sa mga tigulang niadtong panahon.<i>(Noong una, wala pang</i> 	<p>B'laan</p> <p>Narrated by</p> <p>Datu Renato Boy Tusan</p>	<p>Kawas, Alabel, Saranggani Province</p>		

hinahawakan na political boundaries, isa na kami dito. An gaming mga matanda sa Sarangani, maglakad lang pero makarating pa rin sa kalakas ng mga matatanda noong unang panahon.)

Karon, ang sa cotabato ug sa sarangani, isa ra man na sauna, adtong 1992 gibahin na pod.

Mao kaming mga B'laan karon pila ka probinsya, Sarangani, South Cotabato, part sa Davao del Sur, ug sa akong mga kauban diri na sa Davao Occidental.*(Ngayon, ang sa Cotabato at Sarangani, isa lang yan noon, noong 1992 pinaghiwalay. Kaya kaming mga B'laan ngayon ilang probinsya, Sarangani, South Cotabato, part sa Davao del Sur, at sa aking mga kasama dito san a sa Davao Occidental.)*

- Sa katibuk-an namo karon sa Sarangani, particular sa Alabel, sa bahin sa amo, nga among nasimpit na mga lugar sama sa Davao Occidental, kana lagging gipuy-an na sa mga armado. So, nahitabo nga gyera, bakwit ang mga B'laan kanunay.*(Sa kabuoan namin sa Sarangani, particular sa Alabel, tungkol sa amin na aming karatig na lugar tulad ng Davao Occidental, yung tinitirhan na sa mga armado. So, nangyari nga gyera, lilipat ag mga B'laan lagi.)* Mao nay kanunay na problema namo. Partikular dani sa

Alabel, usa sa among nakita na problema hangtod karon kaning padayon na pagapil-apil sa DAR sa pangandam sa yuta na dili man unta nila yuta. *(Yan ang lagi problema amin. Partikular na sa Alabel, isa na aming nakitang problema haggang ngayon itong patuloy na pangiangalam ng DAR sa paghanda ng lupa na hindi naman sa kanilang lupa.)* Bisag sa katong mga dili Lumad. Naa yuta diha na sobra 1000 hectares na Alcantara kunuhay na adunay portion diha na gihimo nilag Banana Plantation, sa pagtindog nila adtong 1980, bisag us aka B'laan wala nakatrabaho. *(Kahit na doon sa mga hindi katutubo. Merong lupa diyana mahigit kumulang na 1000 hectares a Alcantara daw na merong bahagi diyana ginawa nilang Banana plantation, sa pagtayo nila noong 1980, kahit isang B'laan hindi nakapgtrabaho.)* Tungod lagi sa discrimination, kay mga B'laan dili patrabahuon ang mga batan-on. Gamay pa ako adtong mga panahon, wala mi katrabaho diha. Hangtod karon na paglingkod ni Pres Cory ug sa pagtindog sa CARP, giclaim sa mga trabahante. *(Dahil kasi sa diskriminasyon, kasi ag mga B'laan hindi pagtatrabahuin ang mga kabataan. Maliit pa ako noong panahong iyon, hindi*

kami nakapagtrabaho diyan. Hanggang ngayon pag-upo ni Pangulong Cory ug pagtayo sa CARP, hinabol ng mga trabahante.) Karon, ila na gi-occupy ug CLOA, titulo. Kaming mga B'laan ibog tan-aw sa ila na unta nga duol ra kayo to sa among panimalay, ang nakaangkon man hinuon ang mga dili lumad. *(Ngayon, sila na ang nairahan at CLOA, titulo. Kaming mga B'laan naiiglit sa pagtingin sa kanila na sana malapit naman yun sa aming pamamahay, ang nakatanggap man ang hindi mga katutubo.)*

- Katong sa giingon sa atong kauban ganina na kanang COC, mao pud ang problema nga nahitabo sa amo ana. Kung nay muapply ug army, pulis, or sa DepEd, moduol sa mga chieftain unya mangayo ug tabang kay dili man sila makasulod kay mubo man sila, kung IP ka naa kay height waiver, naa lang birth certificate unya ang NCIP ang musulsi. Mahimo na silang pulis. Mao ni ang nahitabo kaniadto. *(Yung sinabi kanina sa ating kasama na yung COC, iyan din ang problema na nangyari sa amin. Kapag merong mag-apply na army, police or sa DepEd, lalapit sa chieftain tapos hihingi ng tulong kasi hindi man makapasok dahil daw mababa daw sila, kung IP ka meron kang height waiver, meron lang birth certificate*

tapos ang NCIP ang imbistiga. Mamahimo na silang police. Ito ang mga nangyayari noon.) Mao ni giyagayagaan ang mga tao sa tribo na “pulis ako ya kay Manobo akong height” ana sila bisag dili Manobo ang tribo.*(Kaya nilalait ang mga tao sa tribu na”pulis ako kasi Manobo aking height” sabi pa nila kahit na hindi Manobo ang tribu.)* Aduna kamiy gipost karon sa Lumad Mindanao peoples federation, kay ang Lumad mad gud, nay framework na one tribe, one territory, one governance.*(Meron kaming napost ngayon sa Lumad Mindanao Peoples Federation, kasi ang katutubo, merong framework na one tribe, one territory, one governance.)* Aduna mi gipost na unta kung pwede, kada tribo adunay luna na gigahin na himuong peace sanctuary. Kaning peace sanctuary, mao ni ang matod pa ang mga kaigsuonan na musurrender sila, ang gobyerno nay mahatagan, ug 1000 PhP., unya kung mahurot balik napod.*(Meron kaming napost n asana kung pwede, bawat tribu, merong ilaan na lugar nag awing peace sanctuary. Itong peace sanctuary, ito ang sinasabi na ang mga kapatid ay susurrender sila, ag gobyerno na ang nabigyan ng 1000 pesos; pagkatapos kung maubos na balik na naman.)* Pero kung naa

<p>silay maulian, mutabang ang DSWD, suportahan sa DA, mga opisyal sa gobyerno suportahan sila, nagatuo mi nga ang among mga tribo nag-uban sa mga dili mayo na binuhatan possible makapahulay sila ang aduna silay kapuy-an. Daghang salamat (<i>Pero kung mero silang mabalikan, tutulong ag DSWD, suportahan sa DA, mga opisyal sa gobyerno suportahan sila, naniniwala kami na an gaming tribu sumama sa hidi mabuting gawain, possible makapagpahinga sila kung meron silang matirhan. Daghang salamat.</i>)</p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Regarding sa CLOA issuance, di nirerecognize ng OSCC ang Council of Maglalans at IPS, IPOs na organization ng Teduray. Naghimo gid sila sa selection process. Ang province sa munisipyo, di ine-entertain sa OSCC. Ambut lang kaha? Sinasabi namin sa human rights para sa intervention sa national. (<i>Regarding sa CLOA issuance, hindi nirerecognize ng OSCC ang Council of Maglalans at IPs, IPOs na organization ng mga Teduray. Gumawa talaga sila ng selection process. Ang province sa bayan, hindi inentertain sa OSCC. Ewan ko lang? Sinasabi naming sa Human Rights para sa intervention sa national.</i>) • May dokumento 	<p>Teduray by Datu Romino Ariston</p>	<p>Maguindanao</p>		

<p>kaming isusumite sa inyo. Ifollow-up ng aming governor. Walang issue sa CLOA? Yung na-deputize na area for IPs, naabutan ng issue na ito. Ngayon, yung IPs sa ARMM, nitong last June, pumunta itong provincial planning officer ng OSCC director. Granted raw for December nalang daw po.</p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Sa Island of Samal, walang problema ang insurgency. Out of 46 barangays, ang interior Samal Island, 42 IPMRs out of 46. Apat na barangay nalang ang walang IPMR pero may IP leader at chieftain naman rin sila. Ngayon, approved na ang CADT na almost 900 hectares ng lupa at coastal waters 82,000 hectares ang claim. Mga two weeks ago lang ito. Ang pag-claim ng AD, may pumasok na investor na walang paalam sa tribo at di nagcomply sa FPIC. Ang City Council, ang problema, walang ininform sa city council pero i-adopt na ang FPIC ngayon last May 2017 dahil sa memorandum for FPIC. • Nagkagulo ang Barangay Tambo na belong to Nipaang Park dahil sa investor na pumasok dito last week. Ang mga tribal leaders sa Babac area sa District 1, nagsumbong sa NCIP Provincial Officer regarding sa pagpasok ng business na nagsulod didto. Walang FPIC nagbuhaton. 	<p>Sama by Datu Noel Regino</p>	<p>City of Samal</p>		

Kwan karon, na-stop yun.

- For everyone's information, ang city government na nagsusupport sa Sama tribe at sa Sama tribal leaders, nagbigay ng 500sqm gikan sa 10,000 hectares na lupa ng gobyerno through donation gihatag para tukuran ng tribal house. Walang matukod man tribal house na accessible sa tribo at nagpuyo. Walang site na naaccessible sa tribo kaya nagtulong na magtayo at pinasa at approved ng council through donation. Sa uban, naa discrimination sa budget sa city mayor, pero ang mga department heads, naa may discrimination, ang budget sa among building o tribal house, bakit daw pati building, nagbigay na ng yuta sa tribo. Sa concerns namin, ikaduha, regarding iyong memorandum order ng DENR, tanan na opisina sa DENR CENRO ay magkakaroon ng IP desk, mga usaping lupa bilang protector ng environment, napadali na ito through your help siguro. Ang taga-DENR na nagsurvey, matagal ang implementation at makaupo ang mga IP na experience sa lupa dito at pagclaim ng ancestral domain, ang certification sa CENRO, adun lagi IP ang manguban.
- Sa uban (*uban*), problema sa IPMR na dinadala sa city council. Miadtong wala

<p>man rule sa conflict kung IPMR issue, tribo lang ang magaayos. Ang gusto nilang IPMR, walang qualified sa guidelines. Nagcomplain sa city council sa ethics committee, dili man pwede silang malagay na. S kabilang barangay, ang community, ang problema lang, di gusto ng barangay officials. Marami ang epekto nito karon. Siguro sa implementation ng IPMR, makita ng NCIP ang areas ng implementation sa IPMR. Sa ADSDPP, si Vice Mayor sa Davao Oriental, ang ancestral domain, ang stakeholders sa barangay, ang mga NGO, government, naapprove ang appeal pero ang implementation ay 2006-2010, di nasama sa annual investment plan sa city. Ni piso di ginamit sa implementation. Naubos na ang budget. Sige budgetan ka na, nahurot lang yun. Pag nahuman, wala rin budget.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yun lang. Maayong hapon. 				
<ul style="list-style-type: none"> • Sa usaping ADSDPP, bisaya nalang. Hindi pa lahat naimplementar lalo sa plano ng mga kababaihan na magkaroon ng livelihood project na angkop sa aming kultura at tradisyon. Panawagan namin sa NCIP at iba ibang ahesya, na tulungan kaming mga kababaihan. Sa edukasyon, nanawagan 	<p>Ata-Manobo by Bae Marcelina Lindo</p>			

<p>kami sa DepEd, ang integration ng genuine IP curriculum sa mainstream education. Sa Capacity Building, magconduct ng NCIP ng seminar sa IPRA dahil di pa namin masyadong alam lalo ang kababaihan malayo sa sentro. Sana ang CHR ay magconduct ng training sa legal training para sa kababaihan</p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Ang aming ancestral domain, kulang 800,0001,000,000 hanggang duha ka probinsya, mula sa Cotabato hanggang sa Bukidnon. Ang teritoryo sa Erumanen ne Menuvu, diyan nagpuyo kadtong kadlaing bansa o lenggwahe ng tribo.<i>(Ang aming ancestral domain kulang 800,001,000,000 hanggang dalawang probinsya, mula sa Cotabato hanggang sa Bukidnon. Ang teritoryo sa Erumanen ne Menuvu, diyan nakatira ang ibat ibang bansa o lenggwahe ng tribu.)</i> Cebuano, Ilonggo, kung Cebuano, sa Cebu na siya. Kung Manuvu, sa Cotabato. Nagapply namo ang CADT 2015, nagapply me CADT, nagpasukat noon, delineation noong 2009.<i>(Cebuano, Ilonggo, kung Cebuano sa Cebu yan. Kung Manuvu sa Cotabato. Nag-apply kami ng CADT 2015, nag-apply kami ng CADT, pinasukat noon, delineation noong 2009.)</i> So wala mi man 	<p>Erumanen ne Menuvu by Elencio Tipunan</p>			

human kaya katungod
tong pondo na gikan sa
NCIP, gamay. *(So hindi
naming natapos, dahil
maliit lang pondo na
galing sa NCIP).* So
kulang, gipadayon ng
2013. Noon, ako ay
nagkasakit, wala ako
kauban. So tungod kaya
uban, naghimo na sila
murag wala silang
masubay ang planong
original. *(So kulang,
pinagpatuloy noong
2013. Noon, ako ay
nagkasakit, wala akong
kasama. So dahil wala
akong kasama,
gumawa na sila,
parang hindi nasunod
ang planong orihinal.)*
Naay gishortcut. So ang
ang chair ng Erumanen
ne Menuvu, nagkita
kami, yan
ipacorrect. *(Merong
shortcut. So ang chair
ng Erumanen ne
Meuvu, nagkita
kami, yan pina-correct.)*
Gipaayo ang 50,000
para ipacorrect ang
adtong shortcut na
survey. Ang among
contact, mahatag itong
resibo, 50,000. Sa
ancestral domain, ang
among bana bana si
dihang 1 million, na 1
million hectares na
siguro dili una yung 10-
15% ang actual
population gi puy-an na
naa karon. *(Pinaayos
ang 50,000 para
maitama ang
nashortcut na survey.
An gaming contact,
maibigay itong resibo,
50,000. Sa ancestral
domain, an gaming
tantiya ay diyan sa 1
million hectares na
siguro hindi una yung
10-15% ang actual
population na
nanirahan ngayon.)*
Ang kasagaran na

nahitabo, nahitabo doon sa uban, dili taga-diha. Sakit na parang dungon pero ganun. Andun sa mga kauban nato na mga bisaya, ang uban nasa Moro. *(Ang laging nangyayari, nangyari sa iba, hindi taga diyan. Masakit marinig pero ganun. Nandoon sa mga kasama natin na mga bisaya, ang iba nasa Moro.)* Ang area especially sa Cotabato province, lisod ang problema mula 1950s pa, mga 1959 pa yung primerang pagsurvey. *(Ang area especially sa Cotabato province, mahirap ang problema mula 1950s pa, mga 1959 pa yung unang pagsurvey.)* Nung 1960, nag-apply, ang mismo dito sa kauban ang bisayang amigo, nagparelease ng survey para ang diha area. 50 pesos ang ang application. Sa Pulangi, para lang siya, makabayad lang ang Lumad. *(Noong 1960, nag-apply ang mismo ditto sa kasama ang bisayang kaibigan, nagparelease ng survey para diyan sa area. 50 pesos ang application. Sa Pulangi, para lang siya makapagbayad ang Lumad.)* 1970s adunay nahitabo mismo diha sa aming committee naay usa ka approved ka sa Lumad. Massacre sa area especially Sitio Nangka sa Lanao. Ang mga nitibo sa lugar, nibakwit sa laing lugar. Unya, pagkahuman na to, gisundan na na ko naadto sa among gihapon sa Matalang, sunod sunod nga ang pagpatay. *(1970s*

merong nangyari mismo sa aming komitiba, merong isang approved sa isang katutubo. Massacre sa area especially sitio Nangka sa Lanao. Ang mga katutubo sa lugar, lumipat sa ibang lugar. Pagkatapos noon, sinundan ko na pa rin doon sa Matalang, ang sunod sunod na pagpatay.) Gipatay si Datu Limbog tungod kay gisuspestan ni nga pula-puti. Datu man siya, unya sa Jolo, unya na sa Bisaya. Unya dili siya mahawa kay syempre, gikua siya, gipatay. *(Pinatay si Datu Limbog dahil pinagdududahan na pula-puti. Datu kasi siya, at sa Jolo, tapos sa Bisaya. Tapos hindi siya maialis kay syempre kinuha siya at pinatay.)* Pagka-1976, ang amoa, gipuyuan na sa mga bisaya, mga pulis, PC pa man sa una, diay, sila didtong nagaplysa lupang mga lumad. *(Noong 1976, ang amin ay tinirhan na ng mga bisaya, mga pulis, PC man sila noong una, kaya sila pala ang nag-apply sa lupa ng mga katutubo.)* 1992, nahimo kong appointed barangay captain kay kagawad man ko, dahil namatay ang dating kapitan, akong nag-follow up, ang amoan aplikasyon, wala sa DENR. *(1992, nagiging appointed Barangay Captain ako kasi barangay Kagawad man ako, dahil namatay ang dating punong Barangay, ako ang nag-follow up, sa aming application,*

<p><i>hindi sa DENR.) Wala kong nahibalo nganuman. 2005 naay kumpanya at plantation, ang aming lupa gi-tie up sa banana plantation unya, wala man ming titulo. (Hindi ko alam bakit man. 2005 meron kompanya at plantation, an gaming lupa gi-tie up sa banana plantation tapos, wala man kaming titulo.). Sila ang nagpatitulo ng aming lupa. Masakit ito dahil kung maghisgot kang ancestral domain, malipayon ta, masobra nan gang malipay pati ang mga taong wala sa area. Ang ancestral domain, sa actual 10-15% lang IP na nagookupa ng lupa.(Sila ag nagpatitulo ng aming lupa. Masakit ito dahil kug pag-uusapan ang ancestral domain, masaya tayo, mahigit pa ang kasayahan pati mga taong walang area. Ang ancestral domain, sa actual 10-15% lang IP ang nag-occupy ng lupa.)</i></p>				
<ul style="list-style-type: none"> • Separate naman ang 8 municipalities. Occidental Malita ang sentro, Davao del Sur, 14 municipalities also. Talking about the welfare of IPs in our province, I am proud to say, I filed a case against a DAR-DENR, with all the fight against my enemies, final decision, CADT yan. From 1957 up to the present, nakuha ang lupa through the help of NCIP. Tagakaulo ako. We have several tribes, biggest kami. B'laan, Tagakaulo, Manobo, at 	<p>Tagakaulo Narrated by Bae Lolita B. Tenorio, Tribal Chieftain</p>	<p>Malalag, Davao del Sur</p>		

<p>mga Kanagan.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 50 years of coming, I will present my real feelings. Ako problem ako, una, rally rally ng taong nagprotestang gumagamit ng mga IP? That is human right. Ang mga IP na inosente, maprotesta? kawawa ang mga bata, ginamit ang mga inosente. The next generation kawawa ang mga bata, di mga edukado. • Ang programang 4Ps, di naman makaavail ang beneficiaries. Ang IP, di kasama ang mga IP. Di makasama sa benepisyo. I told my people, the previous administration ang 4Ps. Paabot ko lang na ang mga programa sa 4Ps, sa remote places ang mga kawawang IPs maka-avail sa programa ng gobyerno, magkanegsyo maka-avail ng sebisyo. Di kami nagkakaroon niyan. 				
<ul style="list-style-type: none"> • Unang concern, aking concern ay education kailangan gyud, since naa ko sa edukasyon sa ato ang mga lumad, para walang discrimination, di kaayo dako ang discrimination, kailangan jud sila ma-educate. (<i>Unang concern, aking concern ay education kailangan talaga, since nasa ako sa edukasyon ng ating mga katutubo, parang walang discrimination, hindi masyado malaki ang diskriminasyon, kailangan talaga sila maturan.</i>) Tungod kay, sa pagkakaran ng batang-on, dili na naton. Walay pa kinder 	<p>Dibabawon Tribe</p> <p>Narrated by Merlinda Laguion</p>			

o grade 1, didto sa layong lugar sa mga kabukiran. So kami, bilang lunod sa pagtudlo sa mga Lumad, gi-adto na gyud namo mga lugar na malisod o diin, zero level gyud sila. *(Dahil sa pagkakaroon ng kabataan, hindi na natin. Wala pang kinder o Grade 1, doon sa malalayong lugar sa kabundukan. So kami, bilang sinsero sa pagtuturo sa mga katutubo, pinuntahan talaga namin ang mga lugar na mahihirap kung saan zero level talaga sila.)* Ultimo magbinisaya, di kabalo. Ultimo maghisgod sa ilang adlaw na tawhan di kabalo, Ultimo sa ilang pangalan di nila alam kailangan pa nila patulong, magpahimo pa kung unsang kanilang pangalan. *(Kahit na magsalita ng bisaya hindi nila alam. Kahit nap ag-usapan ang kanilang kaarawan hindi nila alam, kahit sa kanilang pangalan hindi nila alam kailangan pa nila ng tulong, magpagawa pa kung ano ang kanilang pangalan.)* Ciritical ang situation sa discrimination sa Lumad maliban sa kulang na edukasyon. Malaki ang diskriminasyon mula sa DepEd na dili na makatudlo ang dili LET passer, kailangan yun. Since kami di naman kami LET passer, merong ordinansa, kahit di LET passer, as long as college level siya, pwede nang magturo. Di man lang

makaturo sa sariling lugar sa mga bata. Naay LET passer na wa kahibalo sa culture. *(Critical ang situation sa discrimination sa katutubo maliban sa kulag sa edukasyon. Malaki ang diskriminasyon mula sa DepEd na hindi na makapagturo ang hindi LET passer, kailangan yun. Since kami hindi naman kami LET passer, merong ordinansa, kahit hidi LET passer, as long as colloge level siya, pwede nang magturo. Hindi man lang makaturo sa sariling lugar sa mga kabataan. Merong LET passer na walang alam sa kultura.)* Maglisod ang mga katigulangan nga musabot sa mga LET passer na dili maka-istorya face to face sa kanilang mga gitudluan. Ultimo ibnisaya, di makasabot. Sa DepEd, tanggalin na ang di LET passer. *(Nahihirapan ang mga matatanda sap ag-intindi sa mga LET passer na hindi makapagsalita ng harapan sa kanilang mga tinuturuan. Kahit na sa bisaya hindi makaintindi. Sa DepEd tanggalin na ang hindi LET passer.)* Nawalan diay ng power ang mga barangay chieftain at tribal leaders na magtudlo saming mga IP. Sa DepEd, kami, bakit di kami pwedeng magturo? Sa amoa, mi magtudlo kay kamao man mi sa pinulungan. *(Nawalan na pa ng kapangyarihan ang*

mga Barangay Chieftain at tribal leaders na magturo sa amin na mga katutubo. Sa DepEd, kami, bakit hindi kami pwedeng magturo? Sa amin, kami ang dapat magturo kasi alam namin ang wika.)

- Sa pangalawang concern, ang land concerns sa aming mga lugar, actual gid nahitabo sa aming lugar. Diin, ang mga katawang Lumad, nagsigi pag-uma sa sarili nga yuta, nabaligya na ang gikan sa una pang panahon. *(Sa pagalawang cocern, ang land cocerns sa aming mga lugar, actual talaga na nangyari sa aming lugar. Kung saan ang mga katutubong mamamayan, laging nagsasaka sa sariling lupa, naibenta na ang mula pa noong unang panahon.)* Unya karon, magharvest sa sariling abot, magtanim sa sariling yuta, ang nagharvest ang nakatali. *(So ngayon, mag-ani sa sariling produkto, magtanim sa sariling lupa, ang mag-aani ang nakatali.)* Kang may Deed of Sale na kapalit, dili sila makapagtitulo tungod kay kanilang giuma na tanan tinrabaho, gibaligya sa gigikangan, wala may kasabutan, wa may legal, way Deed of Sale, pero ang discrimination diha ang mapanluoy. Magtanong ka, dili ikaw ang maghaharvest kung dili ka nagpalit, pag way napakita na titulo o

Deed of Sale sa lupang ginikangan. Ito mga problema karon. (*Kung merong Deed of Sale na kapalit, hindi sila makapagpatitulo dahil sinasaka na nila ang kanilang trabaho, ibenenta na ng kanilang mga magulang, walang kontrata, walang legal, walang Deed of Sale, pero ang diskriminasyon diyan ang kinakawawa. Magtanim ka, hindi ikaw mag-ani kung hindi ikaw ang bumili, kapag wala kang maipakita na titulo o Deed of Sale sa lupang pinagmulan. Ito ang mga problema ngayon.*)

One of the kahusayan sa tribal chieftain pero tuod kay maidahog kapalit kunuhay dito sa kapitan so nagpalit sa kapitan, bayaran ang kapitan, so walay nahimo ang mga anak na nagtrabaho sa yuta nilang sarili na nabaligya. (*One of the pag-aayos sa tribal chieftain pero dahil may malaking kapalit doon daw sa Kapitan, babayaran ang kapitan, so walang magawa ang mga anak na nagtrabaho sa sarili nilang lupa na binenta.*)

- Kadtong 4Ps, tinuod, dapat nakatabang man, nakatabang ang 4Ps. Apan, adunay dapat balikan na survey. Tinuod, ang naay mga sakyanan, nakadawat ug 4Ps, ang mga bisag $\frac{3}{4}$ na lang na nahimong tribo, nakadawt ug 4Ps. Pero yung mga kinahanglan jud pag-ayo, wala. Sa actual daw na pagsurvey,

wala sila tungod kay naa sa bukid.(*Yung 4Ps, totoo, dapat makatulong talaga, nakatulong ang 4Ps, Ngunit, merong dapat balikan na survey. Totoo, ang mga merong sasakyan, nakatanggap ng 4Ps, ang mga kahit ¾ na lang ang pagiging tribu, nakatanggap ng 4Ps. Pero yung mga lubos talaga ang pangangailangan, wala. Sa actual dawn a pagsurvey wala sila dahil nandoon sa bundok*) Dinalian nga pag-survey, ana derecho pasa sa munisipyo, sa DSWD. Sa uma, wala man survey. Kadto lang sila sa sentro nagsurvey. Karon, amakita nato naay sakyanan, dako kaayo ug tinda, pero adunay makadawat ug 4Ps ay IPs, nakita natong lahat.(*Pangmadaliang survey, ganyan deretso pa sa munisipyo, sa DSWD. Noong una, walang survey. Iyon lang nasa sentro ang nagsurvey. Ngayon, nakikita natin na merong sasakyan, malaking tindahan, ngunit merong matanggap na 4Ps ay katutubo, nakita nating lahat.*)